

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА BOOK HISTORY

„ПЪТЕВОДИТЕЛ ПО СВЯТИТЕ МЕСТА В ПАЛЕСТИНИЯ“ (1898): БИБЛИОГРАФСКИ ПЪЗЕЛ В СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКАТА БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА

Габриела Ангелова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

<https://doi.org/10.70300/ATxkOIrzYclRAQFL>

Резюме: Настоящата публикация се занимава с нехарактерните библиографски показатели на българско издание от края на XIX век. В съдържателен аспект книгата спада към категорията на поклонническата пътеписна книжнина, която подпомага хаджиите, предприели пътуване от българските земи до светите места в Йерусалим и Палестина. Практическата ѝ насоченост компенсира до голяма степен трудностите, които могат да възникнат при ориентирането на миряните по време на дългия път на поклонничеството. Същевременно реализирането на подобно издание запълва осезаемо дефицитна ниша в българската книжнина, тъй като към края на века не се откриват актуални справочници по темата. Спецификата, която прави книгата впечатляваща от библиографска и научна гледна точка, е, че тя е издадена в Йерусалим. Географският обхват на ретроспективната ни национална библиография не предполага наличието на издателска и книжовна дейност в този регион нито преди Освобождението, нито след това. „Пътеводител по светите места в Палестина“ отсъства от справочния апарат на българската книга и почти липсва във фондовете на българските библиотеки. Освен че е прецедент по място на издаване, пътеводителят съдържа редица неясни издателски елементи, които следва да бъдат проучени.

Ключови думи: библиографска рядкост; поклонническа литература; авторска отговорност; българско книгопечатане; Йерусалим

Въведение

Поклонническата литература е жанр, ключов за разпространението на знание относно светите места по света и същевременно представлява системен способ за формиране на колективна религиозна идентичност. Жанровата форма на религиозния пътеводител е позната чрез вариациите на тер-

мините от гръцки и латински произход, известни като *проскинитарий/итинерарий*, чието пряко значение е „място за поклонение“. Пътеписите за светите места са фокусирани върху най-популярните локации – Йерусалим, Света гора, Синай или големи български манастири, като Рилската света обител. Тези издания са структурирани в две основни направления – да представят географски и логистично местоположението на обектите и да разкрият тяхното духовно значение за християнската религия и култура. Обикновено те са богато илюстрирани с множество гравюри, които да подкрепят визуалната представа на поклонника за пейзажите и храмовете, които ще види по пътя си. С модернизирането на транспорта и възможностите за пътуване към пътеводителите започват да се добавят и актуални граfiци и ценоразписи на параходите и влаковете, както и информация за търговията и порядките в конкретния регион.

Хаджийството е традиция от голямо значение за българите, особено в периода на османското владичество, когато християнското вероизповедание не е водещата религия. В търсене на религиозна еманципация част от по-заможните българи предприемат пътуване до Йерусалим и получават титлата хаджия. В периода на Българското възраждане тази практика добива огромна популярност сред стабилните финансово обществени прослойки от сферата на манифактурата и търговията. Никола Начов споделя убеждението, че в Зрялото възраждане традицията е много по-силно застъпена и е въпрос на чест за цялото семейство. На този етап транспортът е далеч по-неуреден и трудоемък, а пътуването – дълго, което прави добиването на титлата хаджия изключителен подвиг. С настъпването на модернизацията в десетилетията след Освобождението престижът на поклонничеството отстъпва пред напора на по-светските възгледи, навлизащи от западните страни. Начов акцентира, че към началото на XX век все по-малко хора възприемат хаджа като ценност и още по-малко от тях се стремят към него (Nachov 1906, 10–12).

Залезът на поклонническата култура до голяма степен обяснява защо в периода на Възраждането разполагаме с повече пътеписи и очерци за поклоненията в Йерусалим. Първата позната към момента старопечатна книга, „Божий гроб“, е издадена през 1858 г. в превод от френски език. Най-известният пътеводител е изданието на Иван Момчилов, „Описание на светия град Йерусалим и изобщо на светите места на изток“ от 1865 г. Книгата е луксозна и богато украсена с дървени гравюри от най-високо качество. В допълнение се срещат и три географски карти на Христо Г. Данов от 1862, 1863 и 1870 г., както и информационни раздели за хаджии в някои възрожденски календари (Rashich 1856).

До момента на „Пътеводител по светите места в Палестиня“ през 1898 г. в Йерусалим, в библиографските репертоари и електронни каталози няма данни за специализирано издание по темата за поклонничеството след 1878 г. Пътеводител от този период не е описван и в големите изследвания, посветени на българските пилигрими и поклонническата литература

(Nachov 1906; Gyurova, Danova 1995; Gyurova 1996). В научните трудове фокусът е насочен основно към мемоари на известни български поклонници, ръкописната традиция на проскинитариите и по-старите печатни издания. Същевременно изданието е изключително рядко и интересно от гледна точка на всички научни критерии, свързани с българската история на книгата, и несъмнено заслужава да му бъде обърнато изследователско внимание.

Библиографско покритие и наличност в библиотечните и антикварните мрежи

Отсъствието на издания, отпечатани извън българските територии, в справочния апарат на българската ретроспективна библиография не е необичайно. Пропуските се дължат на редица фактори, но в конкретния случай причината е, че според изходните данни книгата е издадена и отпечатана в Йерусалим – територия, която към тогавашния момент е под управлението на Османската държава. Географската отдалеченост, национално централизираният библиотечен депозит в комбинация с отдалечеността на печатните центрове на българската печатна книга създават реални предпоставки за липсата на много заглавия в нашите библиографски репертоари. Изброените аргументи са и причина „Пътеводител по светите места в Палестина“ да не фигурира в репертоара „Български книги 1878–1944“ и в описа на Александър Теодоров-Балан „Български книгопис за сто години. 1806–1905“.

Присъствието на изданието във фондовете на българските библиотеки също е изключително слабо, както показва библиографското издирване в електронните каталози на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и в каталозите на регионалните и академичните библиотеки в страната. В България заглавието се открива единствено в Националния център за информация и документация (НАЦИД), където може да се прегледа де визу.¹ Една от индикациите за наличието на изданието в чужбина е библиографското описание на Централната библиотека на Българската академия на науките (ЦБ на БАН) в Националната академична библиотечно-информационна система (НАБИС).² Библиотечната единица е каталогизирана по споразумение за сътрудничество между Българската екзархия в Истанбул и Българската академия на науките, чиято обща цел е да се опишат и разкрият ценните фондове, които дълги години се съхраняват необработени в институцията. Една от основателните причини изданието да се намира в техните колекции, е фактът, че метохът към Екзархията е служил като временно убежище и спирка на хаджиите, поели към светите места.³ Възможно е книгата да е оставена от поклонник или да е придобита от Екзархията, за да служи като ориентир на гостите. Другият издирен екземпляр се намира в електронния каталог на Националната библиотека на Израел, където е зачислен в колекцията им, свързана с юдаизма.⁴ Не са открити други библиографски

податки в българските библиотечни институции и техните дигитални репозиториуми, но този дефицит се компенсира до голяма степен от частната антикварна книготърговия в интернет. В търговските платформи на антикварните книжарници спорадично се засичат обяви за продажба на изданието, някои от които са вече невалидни поради изчерпване. Макар и не много на брой, офертите за изданието в частния сектор надвишават броя на екземплярите, открити в българските институции.

От посочените наблюдения може да се направят изводите, че очевидно пътеводителят се е ползвал активно от поклонниците и е купуван основно отвъд пределите на България – по пътя за Истанбул и Палестина, след което е внасян у нас при завръщането им. Така по естествен начин книгата попада в лични колекции, които към момента се разпродават активно в антикварната книготърговска мрежа.

Съдържателни и типографски характеристики на изданието

Съдържанието на „Пътеводител по святите места в Палестина“ е организирано в шест основни части, които напълно обезпечават справочните въпроси, възникващи по време на поклонническия маршрут от България до Обетованата земя. В тях ясно, кратко и последователно са проследени организационни въпроси по транспортирането и поклонническите спирки от началото до края.

Първата част е посветена на подготовката и самото пътуване от Балканите към Палестина. Описват се плаването до пристанището на Яфа, историята на града и сухопътният маршрут през Лида и Рамла за Йерусалим. Тук изрично се упоменава, че изложените наставления за пътуване се отнасят за хората, които тръгват от България. Авторът дава подробности, като времетраенето на плаването от Варна (12 ч.) и Бургас (9 ч.) до Цариград. В таблица са представени актуални за периода железопътни спирки от Яфа до Йерусалим и техните двупосочни графици, разстояния и цени (Tonchev 1898, 3–8). Втората част служи като общо въведение в Светия град, като разглежда неговата история, административно устройство, квартали и демография.

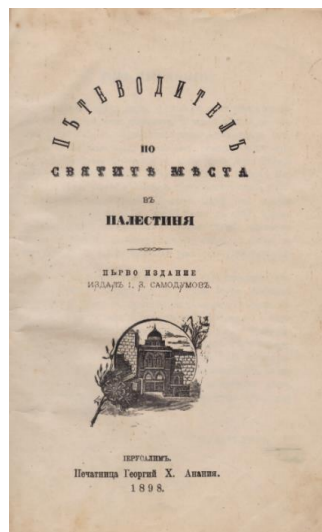
Централно място в книгата заема третата част, която детайлно описва най-приоритетното за един поклонник място – храма „Възкресение Христово“. Разгледани са всички светилища на територията на религиозния комплекс, включително Божи гроб, хълмът Голгота, други важни локации и по-малки параклиси. Тук са включени и описания на други значими манастири в рамките на Йерусалим, сред които са: мястото на Тайната вечеря, Сионският хълм и арменските и еврейските квартали.

Четвъртата част насочва вниманието към източните покрайнини на града и по-конкретно към Йосафатовата долина и Елеонската планина. Текстът описва Гетсиманската градина, мястото на Възнесението и пророчес-

ките гробници. Петата част отвежда поклонниците на юг към Витлеем, където са описани храмът „Рождество Христово“ и околните манастири, след което маршрутът продължава към река Йордан, Йерихон и Мъртво море. Последната шеста част проследява възможностите за поклонение на север от Йерусалим към Самария и Галилея. Описани са местата, свързани с библейската история, в Назарет, Кана и бреговете на Тивериадското море, като изложението завършва с планините Тавор и Кармил.

Книжното тяло се състои от 172 страници, съдържа 22 печатни коли и е структурирано във формат четвъртина, като титулната четворка е допълнително добавена. Описваният екземпляр притежава запазена мека издателска подвързия, заглавна страница и уводни паратекстове. Библиографските данни на подвързията отразяват напълно информацията на заглавната страница, без разминавания в годините, имената и други печатни мутации.

Ортографично, езикът и правописът напълно отговарят на периода от края на XIX век, като изписването на буквата „ят“ и краесловния „ер“ са съобразени с актуалните упътвания за българския правопис на Тодор Иванов. За печатното оформление е използван набор от класически и декоративни шрифтове. Класическите шрифтове могат да се категоризират като антиква и гротеск, а декоративният е определен от Васил Йончев като *romantique* и се отличава с орнаментика в ориенталски стил и триизмерност на глифите (Yonchev 1964, 149, 321). Комбинацията от стилове и творческото им позициониране под формата на арка са характерни за типографската естетика на българските книги от XIX век и не се различават от дизайна на качествените възрожденски издания (Zagorov 2015, 78–82). Типографската украса на изданието е семпла, но напълно достатъчна, за да спомогне за навигирането в текста и да подчертае тематиката на съдържанието. Винетките на издателската подвързия и заглавната страница имат овална форма и представят фасадата на най-важния християнски храм в Йерусалим – църквата „Възкресение Христово“. Винетката на задната корица представлява кошница с нарове, ананас и цветя, с кръжащи около нея пчела и пеперуда. Илюстративните елементи и на двете винетки са нетипични за българските печатни книги от периода на XIX век и към момента не са откривани в други издания. Композицията на медальона е допълнена с растителни и флорални мотиви. Основният текст е подплатен с изчистена и многокомпонентна геометрична заставка, инициал в началото на първата глава и голямо разнообразие от концовки,

Фиг. 1. Заглавна страница на изданието

различни по форми, размери и стилистика (фиг. 1).

Любопитен детайл, който може да оспори достоверността на изданието, е, че на титулната четворка липсва цензурно разрешение за отпечатване и разпространение на изданието, задължително в Османската империя. Османската имприматура започва да се появява още във възрожденските книги, печатани в рамките на Империята и продължава да се ползва и в следващите десетилетия във всички издания, независимо от езика им – турски, български, арменски, гръцки, еврейски и пр. Поради тази причина българските книги, издадени в Турция от Освобождението до края на XIX век, задължително имат този цензурен пропуск, ако са печатани в унисон със законовите разпоредби на султана и отговорните институции. Най-важната сред тези институции е Министерството на просвещението, а с допълнените към текстовете на Закона за печата се формират и други административни структури, които отговарят за качеството на печатните издания. Към момента на издаването на пътеводителя Йерусалим е суверенна територия на Османската държава и печатаните в областта книги следва да имат цензурно разрешение, а липсата му буди съмнения в автентичността на изходните данни на заглавната страница.

Изданието е илюстрирано с двадесет и пет монохромни метални гравюри. Те изобразяват известни пейзажи и ключови поклоннически спирки в Палестина, като манастира „Св. пророк Илия“, град Витлеем, град Назарет, сцената на Рождество Христово, манастира „Св. Сава“, Елеонския хълм и много други храмове и локации, свързани с ядрото на християнската религия. По отношение на интегрирането в изданието гравюрите се делят на

Фиг. 2. Гравюра, подписана от френския художник Огюст Дьороа

два типа: едните са отпечатани заедно с буквения набор, а другите са отпечатани и вложени отделно. Независимо от смесването на техники и двата типа гравюри са номерирани и включени в общата пагинация на изданието, което показва допълнително внимание към детайлите. Авторството на гравюрите е нееднородно, а имената на гравьорите не са споменати изрично никъде в уводните паратекстове и изходните данни. На с. 73 се открива гравюра с автор, подписан като Манила (Manilla), на с. 57 в долния ляв ъгъл се вижда името А. Дерой (A. Dero), който след допълнително проучване се оказва известен френски художник, литограф и гравьор (Огюст Виктор Франсоа Дьороа) (фиг. 2). Няма данни той да е фокусирал художествените си предпочитания върху Палестина, тъй като повечето му известни гравюри са с уклон към западноевропейските културни забележителности.

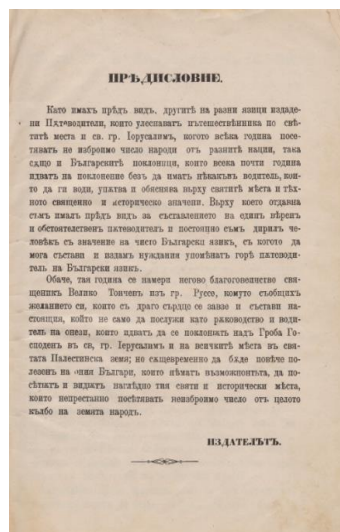
Той има най-много на брой авторски гравюри в текста на пътеводителя. Третият гравюр също остава неидентифициран към момента, макар че неговите изображения представляват голям дял от общия брой на гравюрите. Той е поставил свой монограм, който поради сложната си орнаментика може да се чете по два начина, като R. S. или P. S. Със сигурност може да се твърди, че гравюрите са взети от други издания, вероятно без разрешението на автори и издатели. Аргументи в тази насока са хетерогенната авторска отговорност и опитите за прикриване на имена и инициали при някои гравюри чрез подрязване на ъглите, където традиционно се подписват създателите им.

Авторска и издателска отговорност

Изданието „Пътеводител по святите места в Палестина“ е под авторството на свещеник Велико Тончев от Русе. Неговото име не присъства на заглавната страница, но е споменато в предговора на издателя. Пътеводителят е първо издание, като поредността е отбелязана на издателската подвързия и на титула. Означаването на първото издание по правило не се практикува от опитните издатели, което показва липсата на познания в областта. Този детайл контрастира на фона на естетичното и качествено оформление на книгата, тъй като едновременно са видни професионализъм и отсъствие на базови компетентности.

В предисловието си издателят не определя собствената си народност, но акцентира върху дефицита на пътеводители, които да подпомагат пътуването на българските пилигрими (фиг. 3). Думите му са потвърдени от факта, че действително към края на XIX век в българската книжнина няма актуален практически полезен наръчник по темата. Той споменава, че хората идват неподготвени и неориентирани относно локацията, последователността и историческото значение на светите места. Оттам произлиза и желанието му да реализира подобно справочно издание, и за целта издирва човек с добър български език и необходимите умения. Издателят се свързва с духовника Велико Тончев, който се съгласява да състави справочника, така че да обогати познанията, включително на вярващите, които не могат да предприемат пътуване до Палестина.

Най-интересните детайли в книгата са самоличностите на издателя и печатаря. Името на издателя е И. З. Самодумов, а на печатни-

Фиг. 3. Предговор от издателя
И. З. Самодумов

цата – „Георгий Х. Анания“. След проверка на основните български архивни хранилища се установи, че за тях не се срещат данни. Получава се интересен изолиран казус – имаме налице първо и единствено издание, публикувано в Йерусалим, поверено на начинаещ автор, издадено от издател и печатар, чиито имена, така формулирани, не са регистрирани никъде, както в конкретния пътеводител.

На пръв поглед изложените предпоставки формират сериозно противоречие и пораждат скептицизъм относно автентичността на изданието. По този въпрос биха могли да се допуснат две възможности. Първата е, че книгата е мистификация и е отпечатана еднолично в България от лице, което е и издател, и печатар, но ползва псевдоними. Предположението се базира на аргументи, като отличната запознатост на издателя с дефицитите на българската пътеписна литература и откриването на автор от Русе, който да ги запълни. Изводите от гледна точка на съвременната за епохата издателска продукция и усилията, които И. З. Самодумов полага, за да намери подходящ автор, са по-трудно преодолими от голяма дистанция с оглед на местоживеещото на автора и местоиздаването. Разстоянието предполага сложна и насочена към много лица кореспонденция, която би следвало да остави следа в архивната мрежа. Ключовият показател тук е дали двете лица имат достатъчно на брой книги, за да обезпечат финансово бизнеса си, тъй като от икономическа гледна точка едно издание не оправдава съществуването и издръжката на цяла печатница (вж. изводите в Zagorov 2013, 171–181). Друг, макар и второстепенен фактор е липсата на цензурна бележка за печат на османските власти – важен маркер за законово отпечатаната българска литература в Османската държава.

Възможно е лицата да не са от български произход и пътеводителят да не е единственият техен издателски продукт, но да е с подправени и по-българени библиографски данни. В полза на тази хипотеза може да се посочат няколко аргумента. Самодумов твърди, че изводите за необходимостта от такава книга са продиктувани от прииждащите неориентирани български поклонници. Същевременно се търси човек с добри познания по български език, който да я напише. В подкрепа също може да се изтъкне тематичното типографско оформление. Винетките на изданието са изработени с интенция и персонализирано, с нетипични за българската книжнина елементи – изглед към местна забележителност (храма „Възкресение Христово“) и екзотични плодове.

Задълбоченото проучване на палестинския печат показва, че по-вярно е второто предположение и пътеводителят е отпечатан в Йерусалим. Достоверността на тази хипотеза се доказва от самоличността на печатаря, Георгий Х. Анания, чието автентично име е Джуржи Хабиб Ханания (Jurji Habib Hanania). Ханания е известен палестински журналист, редактор на независимия ежедневник „Ал-Кудс“ (Al-Quds), чието заглавие означава *Йерусалим*. Той основава печатница през 1894 г., но тя дълго функционира без

разрешение от османските власти, което обяснява липсата на цензурно позволение в книгата (Hanania 2007). Според Мохамед Сюлейман по това време в Палестина има сериозен подем на християнските печатници, тъй като естеството на реализираните от тях издания е религиозно и не се счита за заплаха от османските власти в този регион. Ханания дава изява на ситуацията с печатницата си още в първия брой на „Ал-Кудс“ през 1908 г., като е придобил лиценз през 1906 г.: „Всички печатници в Йерусалим бяха предимно с религиозна цел, като всяка работеше в полза на своята деноминация. [...] Докато чаках издаването на лиценз, се сдобих с латински и гръцки шрифтове в подготовка за създаването на печатницата и започнах да ги използвам за печатане на материали за туристи, извършвайки издателската си дейност тайно. Това заемаше усилията ми в продължение на три месеца. Някой доложи на властите за дейността ми, бях поставен под строг надзор (цензура на печата) и работата ми спря“ (Suleiman 2009, 85–86). Откровението на Джурджи Ханания обяснява всички въпроси около отпечатването на „Пътеводител по святите места в Палестиня“. Изданието, със своята неутралност и миролюбив читателски контингент, не представлява никаква опасност за Османската държава. Същевременно то е доходоносно поради лесното си лансиране сред неориентираните поклонници, както се подчертава и в предговора. Поради сложната ситуация, в която Ханания публикува, докато изчаква разрешителното си, неговите издания са трудни за идентификация. Това се дължи на практиката да адаптира името си на езика, на който е изданието, а както се констатира, езиците са разнообразни – семитски, западноевропейски и славянски. Тази особеност, съобразена със забележителните му езикови компетентности, му позволява да преформулира името си спрямо националните езици, което затруднява библиотечните специалисти и изследователите при разпознаването на неговата ранна нелегална продукция.

Изложените факти показват, че има всички предпоставки „Пътеводител по святите места в Палестиня“ (1898) да се счита за автентично издание на български език, отпечатано в Обетованата земя. Към момента остават неясни статусът и идентичността на издателя И. З. Самодумов. Може да се допусне, че това е псевдоним на Джурджи Ханания, тъй като от проучените материали не става известно да си е сътрудничил с други хора в ранната си печатна дейност, а от друга страна, той има достатъчно високо образование, за да бъде редактор и издател, не само печатар. Освен това се изяснява, че изданието е разпространявано на място, заедно с останалите характерни за поклонническата сувенирна търговия стоки. Така се обясняват почти пълното отсъствие на изданието в българските библиотеки и наличието му в чуждестранни фондове.

Изследването идентифицира интересен маркетингов издателски подход, който действа стимулиращо върху любопитството и покупателните на-

мерения на читателите – те са изкушени от издание, отпечатано в Обетованата земя от българи. Подобни подходи не са чужди на българските и на чуждите издатели, но материята е бегло представена в научната литература към момента (Angelova 2020). Казусът е показателен най-вече по отношение на това колко може да бъде разнообразен произходът на българските книги в Османската империя след 1878 г. и колко неясни са техните количествени параметри и исторически реалии.

Заклучение

Изводите, които може да се направят от настоящето проучване, са, че що се отнася до българската книжнина до края XIX век, отсъствието на библиографски данни и архивни материали не е от значение за реалната картина на издателския бизнес с български издания. От една страна, след Освобождението изследователската линия е отчетливо прекъсната поради неясния статут на българските книги, останали зад граница, и трудното им издирване и отчитане в библиографски справочник с конкретен географски и хронологичен обхват. От друга страна, консервативните представи, заложили в нашата историческа и книговедска наука, предполагат, че колкото по-стар и исторически значим е изследваният период, толкова по-висок е престижът на научните изследвания. Тази зависимост може да се потвърди с метриките на проведените изследвания в миналото и сега. Наблюдава се отчетлив афинитет към българската ръкописна, първопечатна и старопечатна книга, но не и към следосвобожденската ни книжнина.

Несъмнено е необходимо да се обърне по-сериозно внимание на българската книга в странство и след знаковата за българите 1878 г., тъй като това е важна и подценявана паралелна нишка, формираща нашата книжовна култура, която ние, волно или не, сме изолирали от научния си фокус.

Благодарности

Тази публикация е реализирана по проект „Цифров репертоар на българската книжнина в Османската империя (1878–1923)“ с договор № КП-06-Н95/14, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, с ръководител доц. д-р Васил Загорев.

БЕЛЕЖКИ

¹ Сигнатура Хр Стп 136 в НАЦИД. Вж. ТОНЧЕВ, В., 1898. *Пътеводител по святите места в Палестина*. Йерусалим: И. З. Самодумов, Печатница Георгий Х. Анания. COBISS+. [онлайн], [прегледано на 15.01.2026]. Достъпно на: <https://plus-legacy.cobiss.net/cobiss/bg/bg/bib/nacid/73243656>.

² Дигитализирана титулна страница и описание. Вж. ТОНЧЕВ, В., 1898. *Пътеводител по святите места в Палестина*. Йерусалим: И. З. Самодумов, Печатница Георгий Х. Анания. Централна библиотека на БАН. [онлайн], [прегледано на 15.01.2026]. Достъпно на: <http://dspace.cl.bas.bg/xmlui/handle/nls/36213>.

³ За значимостта и аналитико-синтетичната обработка на фондовете на Българската екзархия в Истанбул вж. НАЙДЕНОВА, С., 2024. Книжовното наследство в библиотеката на Българската екзархия в Истанбул. *Дзялото: е-списание в областта на хуманитаристиката* X–XXI в. Год. XII, No 29; ISSN 1314-9067. [прегледано на 15.01.2026]. Достъпно на: <https://www.abcdar.com>.

⁴ В описанието погрешно е индексирано, че книгата е на руски език – често срещана грешка при каталогизаторите, които нямат езикови познания по славянските езици. Вж. ТОНЧЕВ, В., 1898. *Пътеводител по светитѣ мѣста въ Палестина*. Йерусалим: Печатница Георгий Х. Анания. The National Library of Israel. [онлайн], [прегледано на 15.01.2026]. Достъпно на: Пътеводител по светитѣ мѣста въ Палестина | Самодумов, И. З | The National Library of Israel.

⁵ Джурджи Ханания (1864–1920) е роден в Йерусалим и произхожда от гръцко православно семейство. Семейството му се третира с почит в местните интелектуални кръгове поради високия статус и образование на членовете ѝ. Ханания завършва Колежа в Сион, където получава забележителна езикова култура и елитно обучение в сферата на хуманитарните науки. CHARIF., M. Jurji Habib Hanania. *PalQuest: Interactive Encyclopedia of the Palestine Question*. [онлайн], [прегледано на 26.01.2026]. Достъпно на: www.palquest.org/en/biography/37431/jurji-habib-hanania.

ЛИТЕРАТУРА

АНГЕЛОВА, Г., 2020. Сънят на Пресвета Богородица – възрожденски бестселър или книжовна енигма. Издание от личната библиотека на Никола Даков (1898–1986). В: *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. XVIII национална научна конференция с международно участие. София, 1–2 ноември 2020 г. София: За буквите – О писменехъ.

БОЖИЙ гроб, 1858. [превод от френски]. Цариград: б. и.

БЪЛГАРСКИ книги 1878–1944: Библиографски указател: Азбучна поредица. Т. 1–9. 1978–2006. София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

ГЮРОВА, С.; ДАНОВА, Н. (съст.), 1995. *Книга за българските хаджии*. 2. прераб. и доп. изд. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.

ГЮРОВА, С. Р., 1996. *Поклонничество и поклонническа литература*. София: Време.

ЗАГОРОВ, В., 2013. Славянското книгопечатане в Италия през XVI век. Въпроси без отговори. В: *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*. Сб. с докл. от межд. пътуващи семинари на УниБИТ. София, 171–181.

ЗАГОРОВ, В., 2015. Традиции и иновации в развитието на титулната страница в българската книга след Освобождението. В: *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*. Т. 3, 78–82.

ЙОНЧЕВ, В., 1964. *Шрифтът през вековете*. София: Български художник.

КАРТА на светити места на четири листа, 1863. Виена: Хр. Г. Данов.

КАРТА на светити места на четири листа, 1870. [2. изд.]. Виена: Хр. Г. Данов.

МОМЧИЛОВ, И. Н. (прев.), 1865. *Описание на светия град Йерусалим и изобию на светите места на изток*. Виена: в типографията на Л. Сомерова.

НАЧОВ, Н., 1906. *Нашите хаджии и Божии гроб (хаджилък)*. София: Печ. Ст. Атанасов.

НЕРОВИВИЧ, М.; МИЛАНОВИЧ, Г., 1862. *Карта на Палестина и светити места*. Пловдив: Хр. Г. Данов.

РАШИЧ, М. Д., 1856. *Славяно-българский календар за високосното годище 1856, с твърде любопитни исторически предмети*. Виена: типосан на Мехитариската типография.

ТЕОДОРОВ-БАЛАН, А., 1909. *Български книгопис за сто години. 1806–1905. Материали*. София: Бълг. книж. д-во от фонд Напредък.

ТОНЧЕВ, В., 1898. *Пътеводител по святите места в Палестиня*. Йерусалим: Печатница Георгий Х. Анания.

HANANIA, M., 2007. Jurji Habib Hanania: History of the Earliest Press in Palestine, 1908–1914. *Jerusalem Quarterly*, 32, 51–69.

SULEIMAN, M., 2009. Early printing presses in Palestine: A historical note. *Jerusalem Quarterly*, 36.

REFERENCES

ANGELOVA, G., 2020. Sanyat na Presveta Bogoroditsa – vazrozhdenski bestselar ili knizhovna enigma. izdanie ot lichnata biblioteka na Nikola Dakov (1898–1986). V: *Obshtestvoto na znaniето i humanizmat na hhi vek. XVIII natsionalna nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie Sofia, 1–2 noemvri 2020 g. Sofia: Za bukvite – O pismeneh*.

BOZHIY grob, 1858. [prevod ot frenski]. Tsarigrad: b. i.

BALGARSKI knigi 1878–1944: Bibliografski ukazatel: Azbuchna poreditsa: T. 1–9. 1978–2006. Sofia: Narodna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

GYUROVA, S.; DANOVA, N. (red.), 1995. *Kniga za balgarskite hadzhii*. 2. prerab. i dop. izd. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.

GYUROVA, S. R., 1996. *Poklonnichestvo i poklonnicheska literatura*. Sofia: Vreme.

KARTA na svyatiti mesta na chitiri lista, 1863. Viena: Hr. G. Danov.

KARTA na svyatiti mesta na chitiri lista, 1870. [2. izd.]. Viena: Hr. G. Danov.

MOMCHILOV, I. N. (prev.), 1865. *Opisanie na svetiya grad Yerusalim i izobshto na svetite mesta na iztok*. Viena: v tipografiyata na L. Somerova.

NACHOV, N., 1906. *Nashite hadzhii i Bozhi grob (hadzhilak)*. Sofia: Pech. St. Atanasov.

NEROVIVICH, M.; MILANOVICH, G., 1862. *Karta na Palestina i svyatiti mesta*. Plovdiv: Hr. G. Danov.

RASHICH, M. D., 1856. *Slavyano-balgarski kalendar za visokosnoto godishte 1856, s tvarde lyubopitni istoricheski predmeti*. Viena: tiposan na Mehitariyskata tipografiya.

SULEIMAN, M., 2009. Early printing presses in Palestine: A historical note. *Jerusalem Quarterly*, 36.

TEODOROV-BALAN, A., 1909. *Balgarski knigopis za sto godini. 1806–1905. Materiali*. Sofia: Balg. knizh. d-vo ot fond Napredak.

TONCHEV, V., 1898. *Patevoditel po svyatite mesta v Palestinya*. Yerusalim: Pечатnitsa Georgiy H. Ananiya.

YONCHEV, V., 1964. *Shriftat prez vekovete*. Sofia: Balgarski hudozhnik.

ZAGOROV, V., 2013. Slavyanskoto knigopечатane v Italia prez XVI vek. Vaprosi bez otgovori. V: *Savremenni izmerenia na evropeyskoto obrazovatelno i nauchno prostranstvo*. Sb. s dokl. ot mezhd. patuvashti seminari na UniBIT. Sofia, 171–181.

ZAGOROV, V., 2015. Traditsii i inovatsii v razvitiето na titulnata stranitsa v balgarskata kniga sled Osvobozhdeniето. V: *Savremenni izmerenia na evropeyskoto obrazovatelno i nauchno prostranstvo*. T. 3, 78–82.

**“A TRAVELOGUE TO THE HOLY PLACES IN PALESTINE” (1898):
A BIBLIOGRAPHIC PERPLEX
OF POST-LIBERATION BULGARIAN BOOK**

Abstract: *The present study examines the unusual bibliographic characteristics of a Bulgarian edition from the late 19th century. In terms of content, the book belongs to the genre of pilgrimage travel literature, designed to assist pilgrims (hadjis) journeying from the Bulgarian lands to the holy sites in Jerusalem and Palestine. Its practical orientation largely compensates for the navigational challenges laypeople might encounter during the arduous journey to the Near East. Furthermore, the realization of such a work addressed a significant lacuna in Bulgarian literature, as contemporary reference guides on the subject were notably absent toward the end of the century. The primary feature that renders this book remarkable from both a bibliographic and scholarly perspective is its place of publication: Jerusalem. The geographical scope of the retrospective national bibliography does not typically account for Bulgarian publishing or literary activity in this region, neither before nor after the Liberation. “A Guide to the Holy Places in Palestine” is absent from the standard reference apparatus of the Bulgarian book and is virtually non-existent in the holdings of Bulgarian libraries. Beyond being a precedent regarding its place of publication, the guide contains several unreliable bibliographic elements that cast doubt upon its overall authenticity.*

Keywords: *bibliographic rarity; pilgrimage literature; authorship; Bulgarian printing; Jerusalem*

Assist. Prof. Gabriela Angelova, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
The National Library „St. Cyril and Methodius“
ORCID: 0000-0002-2803-9172
E-mail: g.angelova@unibit.bg